

Critică și interpretare

Criticism and Interpretation

(Abstract)

The relation between criticism and interpretation is as important as it is problematic. The wide variety of definitions given to criticism and to interpretation makes it difficult when trying to clarify this relation, so the exegete is obliged to reinvent concepts, to establish clear-cut criteria, namely to choose ways that can reduce ambiguity. Typically, criticism is understood as a kind of interpretation of the facts, which focuses on identifying problematic aspects of their proposal together with viable solutions to correct them. That understanding cannot satisfy us, since the critic's autonomy is threatened. Criticism either has to refer to the approach of identifying weaknesses of a thing, or it is only a pale species of interpretation. Only in the former case meta-criticism can maintain autonomy, in the latter, we will only talk about it as an annex of hermeneutics.

I chose to study this first case, as I consider that it gives me a minimum of justification in this respect, inspired by the belief that without this effort, critical approach is likely to survive only as a ghost (along with many others) that haunts our minds.

Keywords: Criticism, hermeneutics, interpretation, hermeneutical circle, critical interpretation.

Raportul dintre critică și interpretare este pe cât de important, pe atât de problematic. Marea varietate a definițiilor date criticii și interpretării îngreunează încercarea de limpezire a acestui raport, astfel încât exegetul se vede obligat a-și reinventa conceptele, a statonici criteriile tranșante, respectiv a opta pentru sensuri ce pot diminua ambiguitatea. În mod obișnuit, critica este înțeleasă drept genul de interpretare a faptelor care pune accent pe identificarea aspectelor problematice ale acestora, laolaltă cu propunerea unor soluții viabile în scopul corectării lor. Această accepțiune nu are cum să ne mulțumească, dat fiind că autonomia criticii este pusă în pericol. Critica sau se referă la demersul de identificare a deficiențelor unui lucru, sau devine doar o specie palidă a interpretării. Numai în prima variantă vasta

literatură meta-critică își poate păstra autonomia; în cea de-a doua variantă vom vorbi despre ea doar în calitate de anexă a hermeneuticii.

Am optat, în studiul de față, pentru prima variantă, propunându-mi a aduce minime justificări în acest sens, însuflețit de convingerea că, în absența acestui efort, demersul critic riscă să supraviețuiască exclusiv ca o fantomă (alături de atâtea altele) ce ne bântuie mințile.

Demersul critic este asociat, în general, gândirii, astfel că analiza modalităților în care specializările gândirii îl afectează, îl condiționează și îl pun în valoare constituie un subiect de mare interes. Una din coordonatele definiției ale gândirii este chiar actul de interpretare, astfel că relația dintre critică și hermeneutică, specializarea gândirii care este cea mai în măsură a se pronunța asupra

fenomenalității interpretării, se impune ca o necesitate.

Deși dispunând de o istorie destul de recentă ca disciplină distinctă, hermeneutica înglobează orientări de o mare diversitate, ce îngreunează considerabil încercarea de a o defini sau caracteriza, puțini autori (și ne vom opri aici la câteva voci românești) încumetându-se a realiza o prezentare sintetică a ei: „(...) hermeneutica se consideră o abordare de importanță fundamentală în toate domeniile umaniste: teologia, filosofia, critica literară etc. Conform definițiilor de dicționar, hermeneutica ar fi «studiul principiilor metodologice ale interpretării și explicației; specific: studiul principiilor generale ale interpretării Bibliei» (Webster's Third New International Dictionary). Hermeneutica reprezintă, după principalii ei reprezentanți (H.-G. Gadamer, P. Ricœur, G. Vatimo ș.a.), o disciplină generală fondatoare a științelor umane; ea este atât o abordare directă, nemijlocită, a existenței dense de semnificații ce caracterizează ființa umană și creațiile ei culturale, cât și o modalitate specifică de interpretare a textelor, simbolurilor și operelor literare, filosofice etc.”; „Hermeneutica este știința (arta, abilitatea) interpretării; ea trebuie recunoscută fie ca disciplină autonomă, reunind ansamblul teoriilor despre interpretare, fie ca metodă exegetică”; „Privind-o sub aspect metodologic, hermeneutica este un ansamblu de procedee de a cuprinde situațiile de viață marcate de prezența subiectului în cunoaștere și de a înțelege cunoașterea în legătură cu aceste situații de viață. Ea este cunoaștere a prealabilului nearticulat al cunoașterii și acțiunii. Prin aceasta ea devine o cunoaștere a contextului de genă și a sensului aplicării oricărei metode. De aceea se spune că hermeneutica este teoria cu privire la ceea ce noi immer schin vorfinden, la ceea ce am

întreprins deja, cu fiecare din întreprinderile noastre”.

Conceptele centrale ale discursului hermeneutic pot fi considerate următoarele: înțelegere, comprehensiune, interpretare, explicație. Nu există o perspectivă unitară asupra lor, dar, cu toate acestea, câteva coordonate, cu puțință de regăsit într-o mare parte a discursurilor exegetice, pot fi identificate. Dacă primul și ultimul termen au fost abordați în paralel, punându-se accentul pe deosebirea dintre ei, primii doi termeni sunt, de obicei, asimilați. Și totuși... nu toți autorii sunt de acord în această privință.

În general vorbind, toate noțiunile amintite gravitează în jurul alteia: noțiunea de sens. Putem încerca o abordare panoramic-sintetică, afirmând că interpretarea ar fi acțiunea de sondare, elucidare a sensului (operei, fenomenelor etc.), înțelegerea – starea în care sensul îi deschide interpretului o perspectivă cât mai autentică asupra obiectului vizat, comprehensiunea – actul de a interioriza sensul, iar explicația – intervenția logic-ordonatoare asupra acestuia și contextului său. E ca și cum, odată ajuns în posesia unei chei (sensul dobândit prin interpretare), ajungi să intuiești ce anume poate ea să deschidă (orizontul înțelegerii), devii copărtăș acestei meniri a ei (implicarea comprehensivă) și, spre final, refaci întregul demers, insistând pe detaliile de ordin tehnic (demersul explicativ, axat pe chestiuni de genul cum a fost posibil sau cum e posibil).

În acest periplu, interpretarea pare a fi demersul nodal al disciplinei hermeneutice, deoarece ea constituie factorul declanșator al procesului tocmai creionat, dacă facem abstracție de rarele situații în care înțelegerea survine dintr-odată, în absența oricărui efort interpretativ. E drept, din punct de vedere terminologic, situația este destul de confuză. Unii au-

tori vorbesc despre sensul scos la iveală prin intermediul demersului interpretativ, alții despre semnificațiile astfel descoperite. Aplecarea asupra sensului ar apropia demersul interpretativ de cunoașterea comprehensivă (interpretarea propriu-zis hermeneutică), în vreme de urmărirea semnificațiilor l-ar trimite către cunoașterea descriptivă (și, implicit, interpretarea explicativă). Fiecare orientare, școală, autor atribuie accepțiuni specifice termenilor sens și semnificație, în funcție de coordonatele generale ale viziunii pe care o împărtășesc, respectiv de supozițiile de bază pe care își clădesc discursul. Și totuși, în linii generale, înțelegem că au în intenție, cu toții, când se referă la demersul interpretativ, efortul cugetului omenesc de a surprinde acel fir puțin vizibil care, urmat cu mai multă sau mai puțină metodă, ajunge să lumineze rațiunea de a fi a unei opere, fenomen sau eveniment, acel rost intrinsec ce justifică existența, în lume, a unui lucru. Fie că vom vorbi despre sensul lucrului sau numai despre semnificațiile sale, vom avea în vedere acest rost specific, această rațiune de a fi a obiectului interpretării, de aprofundat, ulterior, prin înțelegere, comprehensiune și explicație (aceasta dacă optăm pentru situarea cercetării în granițele hermeneuticii). Nu trebuie să ne surprindă varietatea conotațiilor acestor termeni, câtă vreme inclusiv interpretarea și hermeneutica sunt separate, de către unele voci, sau interpretarea și comprehensiunea, respectiv înțelegerea.

Aceste considerații sumare sunt suficiente pentru a ne face să înțelegem că critica și hermeneutica dispun de un fond comun, dar, totodată, de un fond distinct, plecând de la care dobândesc, fiecare, individualitatea recunoscută. În ce privește fondul lor comun, putem indica, în primul rând, faptul că metoda hermeneutică nu stabilește, nu produce

cunoștințe, ci le precizează, numai sensul, având, ca și critica, un rol secund, adică constituind o teorie despre o altă teorie; apoi, faptul că interpretarea presupune, ca și critica, o perpetuă adaptare, accentul căzând nu atât pe obiectul vizat, cât pe context, fie că e vorba de contextul opereii sau al exegetului, de contextul genezei sau de acela al descoperirii; tot aici intră și constatarea că interpretarea este inevitabilă, ca și critica, intrinsecă fiind, până la un anumit nivel, percepției și reprezentării; de asemenea, atât în interpretare, cât și în critică, obiectul impune anumite exigențe în ceea ce privește modalitatea de abordare a sa, servind, într-o anumită măsură, drept instrument propriei sale analize; nu în ultimă instanță, este de precizat că atât interpretarea, cât și critica sunt, într-o anumită dimensiune a lor, demersuri argumentative. Suprapunerea demersurilor interpretativ și critic ar constitui, în consecință, un fapt firesc, diferențele dintre ele justificându-se prin competențele specifice ale profesiei celui ce le cultivă.

Și totuși, lucrurile nu se rezumă la atât. Fondul distinct, chiar divergent, al criticii și interpretării este mult mai consistent decât acela comun, militând pentru individualitatea și relativa lor autonomie. Înainte de toate, dacă interpretarea, în exercitarea ei, și-ar desființa obiectul, s-ar anula, practic, pe sine, în vreme ce critica, procedând identic, continuă să subziste, în deplinătatea atribuțiilor sale! Într-adevăr, demersul interpretativ nu este inteligibil decât în măsura în care exclude anihilarea propriului obiect și, chiar în condițiile în care îl ajustează, redimensionează sau recontextualizează, acesta trebuie să continue a subzista, așa cum este cunoscut în mod obișnuit. Critica, dimpotrivă, înclinată fiind să surprindă limitele aceluiași

obiect, nefiind dispusă la nici o concesie, poate descoperi, în alcătuirea și structura acestuia, deficiențe majore, care să-i fie fatale și să-l condamne uitării. Putem vorbi de această situație în cazul teoriilor științifice, politice, economice, religioase (care se pot dovedi, în urma demersului critic, de nesușinut), operelor artistice, filosofice (cărora demersul critic le poate releva mediocritatea), evenimentelor istorice (pe care demersul critic le poate demasca, relevându-le aparența înșelătoare) etc. Nu trebuie să ne inducă în eroare, în consecință, distincții precum aceea dintre interpretarea critică și interpretarea necritică: ultima insistă, e drept, exclusiv asupra pozitivității obiectului său, dar, chiar dacă prima are în vedere relevarea anumitor limite ale acestuia, nu poate avansa, în această direcție, atât de departe încât să-l anuleze (atunci când limitele sesizate se dovedesc a fi carențe esențiale în construcția sa). Folosind niște termeni ceva mai plastici, putem afirma că demersul critic își poate „devora” obiectul (deși nu este absolut necesar), în vreme ce interpretarea, chiar atunci când este accentuată critică, poate numai să-l „guste”, respectiv să-l „muște”. O consecință a acestei stări de lucruri ar fi și aceea că interpretul va cădea tot timpul în picioare (o interpretare, chiar dacă se dovedește a fi mai puternică decât alta, nu i se va substitui, nici nu o va elimina definitiv, niciodată), spre deosebire de critic, care, asumându-și un rol mult mai radical, își asumă, inevitabil, riscuri ce i-ar putea fi fatale (e posibil să fie tributarul unor opțiuni care să se dovedească a fi, în final, eronate, astfel încât, chiar dacă își desființează obiectul, acest demers să nu fie validat, ulterior, de către comunitatea criticilor). O interpretare nu își asumă decât riscul atitudinii personale, original-creatoare, în

vreme ce critica are pretenția autovalidării și validării interpersonale.

E adevărat că, în cadrul etapelor cardinale ale interpretării (preferința pentru un text; asimilarea textului prin intermediul confirmării sau infirmării așteptărilor interpretului; avansarea de noi interpretări care să confirme sau să infirme ipotezele nou conturate), critica poate fi identificată la nivelul ultimelor două, criteriile judecăților sale fiind așteptările, respectiv ultimele ipoteze. Și totuși, deosebirea dintre esența interpretării și aceea a criticii este radicală: interpretarea este eminentă constructivă, afirmativă, spre deosebire de critică, care este fundamental subminativă (chiar distructivă, dacă îi stă în putință). Altfel spus, dacă interpretarea dobândește, în fazele doi și trei ale sale, valențe critice, ea continuă să rămână, mai departe, pozitivă, asimilativă, folosindu-se de critică numai pentru a-și îndeplini acest rost. Critica, în schimb, punându-se, în acest fel, în slujba interpretării, nu-și reneagă deloc natura, neabdicând, nici un moment, de la menirea sa: aceea de a căuta „chichițe”, „fisuri”, locuri șubrede care să-i justifice verdictul negativ, în cel mai bun caz limitativ. Dacă interpretarea existentă este, în final, confirmată (deși confirmarea nu dispune niciodată de certitudine, după cum atrage atenția Karl Popper), atunci critica eșuează, pentru moment, în tentativa sa, interpretarea devenind mai puternică; în schimb, dacă interpretarea existentă este infirmată, critica și-a atins, prin aceasta, țelul, iar faptul că a izbutit să o facă prin intermediul altei ipoteze (interpretări) nu trebuie să inducă în eroare: aceasta din urmă a fost afirmată doar pentru a o infirma pe precedentă, nicidecum pentru a realiza o construcție durabilă! Nu, odată eliberată de vechea interpretare, critica se va năpusti, numaidecât, asupra

celeii noi (de care tocmai s-a servit), pentru a-i identifica carențele, tinzând, la modul cel mai nemilos, să o submineze (chiar desființeze) și pe aceasta! Aparența constructivă a criticii nu poate dăinui decât o clipă. Dacă criticul avansează noi interpretări, este pentru că numai din perspectiva acestora își poate exercita critica; atenția lui, în acest moment, este îndreptată exclusiv către criticarea interpretării (tezei) anterioare, și nu către fundarea unui nou orizont cognitiv, în jurul noii interpretări! Momentul constructiv al criticii se dovedește a fi doar un truc prin intermediul căruia critica are grijă să se perpetueze: ipotezele interpretative la care tocmai a ajuns au nevoie de confirmări sau de infirmări, motiv pentru care criticul avansează noi ipoteze interpretative, din perspectiva cărora își va exercita critica.

Așadar, fondul distinct al criticii și interpretării (și, implicit, al criticii și hermeneuticii) se evidențiază, și pe această cale, cu suficientă claritate, chiar dacă într-o manieră extrem de subtilă. Confuzia se poate instala foarte lesne, în aceste condiții. Când, de pildă, Susan Sontag afirmă că „Funcția criticii ar trebui să fie aceea de a ne arăta cum este ceea ce este și chiar că este ceea ce este, mai degrabă decât să ne arate ce înseamnă”, dimensiunea interpretativă a criticii pare a fi cu totul exclusă. Și totuși, după cum am sesizat deja, critica arată inclusiv ce înseamnă un lucru, numai că o face fără a se interesa, în manieră propriu-zis constructivă, de elucidarea naturii și semnificațiilor acestuia, ci numai în vederea verificării unei ipoteze, cu intenția limpede de a o infirma (confirmarea fiind doar expresia indirectă a eșecului acestei încercări de infirmare). În mișcarea gândului, demersul critic și interpretativ se suprapun, însă intențiile fiecăruia sunt substanțial diferite, ca și

contextul în care le vor insera, respectiv finalitatea urmărită. Se întvede, cu suficientă claritate, individualitatea criticii, ca și a interpretării (hermeneuticii), dar și relativa lor autonomie (interdependența dintre ele). De fapt, individualitatea lor se afirmă exact în măsura în care izbutesc să colaboreze, relativa lor autonomie fiind reversul strânsei colaborări, în efortul comun de elucidare a sensului. Numai că, dacă în interpretare totul poate fi salvat, în critică, nu! Acolo unde critica va constata deficiențe, interpretarea le va justifica! Acolo unde critica va avansa noi ipoteze de lucru pentru a face deficiențele descoperite mult mai vizibile, interpretarea va încerca să le remonteze, să le redimensioneze, pentru a arăta că nu sunt, de fapt, deficiențe, sau, în cazul în care sunt, că pot fi utile! Convingerea hermeneuticii, în efortul său interpretativ, este că ceea ce, dintr-o anumită perspectivă, poate să pară gratuit, din altă perspectivă s-ar putea dovedi utilizabil. Convingerea criticii, dimpotrivă, este că numai prin eliminarea reziduurilor e cu putință progresul în orizontul cunoașterii și că salvarea, fie și într-o altă formă, a ceea ce s-a dovedit a fi o fundatură cognitivă nu poate servi decât istoriografiei, în calitate de agent ce consemnează atât reușitele, cât și nereușitele. E drept, pentru a demonstra că o anumită idee reprezintă un reziduu la care se poate renunța, critica are de avansat ipoteze de lucru, interpretări care vor trebui, la rândul lor, verificate, astfel că intenția ei subminativă, deși un exercițiu negativ, ascunde un fond pozitiv. Critica este mânăta, în demersul său, de o nevoie cronică de certitudine (tinzând, mereu, către certitudinea absolută), spre deosebire de demersul interpretativ, mânăta, dinlăuntru, de nevoia de înțelegere. Un bun exemplu, al acestei situații, este acela în care doi autori ajung la interpretări

diferite, chiar contradictorii, asupra ace-luiși subiect, deși fiecare se declară mulțumit cu înțelegerea pe care ele o fac cu puțință, astfel că numai un demers critic ar putea lămuri problema. Pentru critică, înțelegerea nu reprezintă, așadar, punctul ultim al parcursului cognitiv, pentru simplul motiv că înțelegerea în-seamnă, printre altele, coerență, fapt ce nu exclude coexistența unor interpretări perfect coerente, dar contradictorii; cri-tica va ținti, în consecință, întotdeauna către certitudine. Iar în setea ei de certi-tudine, va ignora, adeseori, adevăruri, doar pentru că dispun de o certitudine relativă, și nu absolută: intrăm, cu aceasta, în sfera limitelor cu adevărat negative, deconstructive, ale criticii. Ră-mâne ca o constatare faptul că demersul critic nu poate avea, drept finalitate, înțelegerea; ea ori este preliminară înțelegerii, caz în care explorează cauzele neînțelegerii, ori este posterioară înțelegerii, situație care ne amintește de demo-nul lui Descartes. Mai există, e drept, sintagma înțelegere critică, care ar consta în demersul de explicitare a ceva, distinct de acela explicativ, însă înțelegerea critică e înțelegerea care mai păstrează, încă, rezerve, față de obiectul explicat, neputându-se confunda cu înțelegerea pro-priu-zisă. Totuși, dacă este să se adimță că menirea criticului este aceea de a înțelege, trebuie subînțeles că se face referite la înțelegerea critică.

Bineînțeles, interpretarea, aspirând către înțelegerea totală, consideră utile și treptele către aceasta, anume înțelesurile parțiale. Înțelegerea totală, în cazul în care s-ar institui, ar dobândi valoare de certitudine, dar tot nu ar putea exclude posibilitatea suprapunerii unor alte inter-pretări, care să o detalieze, care să o deschidă către alte planuri și provocări. Stă în natura interpretării să fie, în permanență, alunecoasă, să cadă mereu

în picioare și să găsească noi fâgașuri de-a lungul cărora să se strecoare în miezul problemei, luminând-o în moduri cu totul neașteptate. Pentru critică, dimpo-trivă, certitudinea, dacă s-ar dovedi a fi veritabilă și definitivă, ar consemna anu-larea demersului său. Un lucru ce a rezistat strădaniilor subminative ale criti-cii, făcând-o să abdice și să se recunoască învinsă, ar determina abandonarea trava-liului critic. Dacă interpretarea izbutește să se strecoare, subtil, în chiar inima adevărului (absolut și definitiv), criticii nu-i rămâne decât să se plece, umil. Unde interpretarea supraviețuiește, cri-tica abdică. Reduta finală va putea fi înfrumusețată, prin interpretare, însă în fața solidității sale critica va recurge la ultimul gest posibil: suspendarea judecății sale.

Și totuși, critica prezintă cel puțin într-o situație o superioritate evidentă, în fața interpretării, care poate ajunge la comprehensiune, nu însă și la o compre-hensiune a comprehensiunilor ! Pentru a aprofunda această problemă, vom zăbovi asupra unei situații tipice pentru gândire, formulată în chip sintetic de Ștefan Afloroaei. Astfel, gândirea, „în timp ce caută să-și clarifice un posibil înțeles al celor existente, ea aduce deja cu sine un preînțeles al lor. Mai exact, ea rămâne legată de ceea ce se află în spatele acestei reflecții, lucru de care nu se va putea elibera în chip deplin niciodată. Tocmai acest preînțeles pe care îl duce cu sine ca pe o veche povară trebuie într-un fel sau altul clarificat. Și exact atunci când o face, se vede în situația de a se pune din nou în discuție pe sine, cu tot ce deține ea mai mult sau mai puțin obscur.”

Citit cu un ochi critic, textul are capacitatea de a ne furniza înțelesuri ce nu par să fie încarnate în el, la o primă vedere. Astfel, dacă preînțelesul pe care-l poartă cu sine gândirea, atunci când încearcă să surprindă înțelesul celor exis-

tente, reprezintă un indicator suficient al prezenței cercului hermeneutic, proxima situație în care gândirea, sesizând acest preînțeles, se vede obligată a-l investiga (situație definitivă demersului hermeneutic modern), trădează existența unui al doilea cerc hermeneutic (dat fiind că gândirea nu poate investiga acest preînțeles, decât ducând, cu ea, un pre-preînțeles). Putem postula că, dacă în prima situație avem de-a face cu un cerc hermeneutic de gradul I, în a doua situație ne confruntăm cu un cerc hermeneutic de gradul al II-lea (le vom numi în acest fel, deși poate să pară o inițiativă îndrăzneță). Dar, și aici este partea crucială a problemei, dacă primul cerc hermeneutic, cel de gradul I, ține de competența hermeneuticii, cel de gradul al II-lea iese din sfera acesteia, fiind, în opinia noastră, exclusiv de competența criticii. Altfel spus, în cadrul celui de-al doilea cerc hermeneutic (îi spunem, încă, hermeneutic, în virtutea analogiei cu primul), însuși demersul hermeneutic este acela pus în discuție (acela prin care hermeneutica investighează cercul hermeneutic de gradul I), fapt care nu poate reveni decât criticii. Și chiar dacă critica procedează hermeneutic, atunci când recurge la o critică a hermeneuticii, aceasta se datorează necesarei adaptării la obiectul său. Practic, gândirea critică vine să releve, în acest context, limitele gândirii speculativ-hermeneutice. Acolo unde gândirea critică sesizează existența a două cercuri hermeneutice, gândirea hermeneutică vede doar unul. S-ar putea obiecta că punerea în discuție a hermeneuticii rămâne tot atribuția hermeneuticii, dar, chiar și în această situație, s-ar vorbi despre aplecarea critică, a hermeneuticii, asupra propriei condiții. Așadar, constatarea existenței celui de-al doilea cerc hermeneutic are darul de a submina demersul hermeneuticii (constând, în cazul de față, în sesizarea primului cerc

hermeneutic), ruinându-i, practic, achizițiile, atitudine care este definitivă, după cum am precizat deja, demersului critic. Ceea ce hermeneutica nu poate izbuti (sau izbuteste cu mare dificultate) este tocmai însușirea acelei perspective panoramice în care propriul demers devine autosubminativ. Acest aspect, definitiv criticii, ar transforma-o într-o hermeneutică critică sau chiar într-o critică hermeneutică.

Sintagmele acestea, întâlnite în istoria hermeneuticii, ne determină să realizăm tranziția către o altă dimensiune a chestiunii aflate în discuție, anume aceea a interdependenței dintre critică și hermeneutică, în fond, între critică și interpretare, deoarece sesizarea cercului hermeneutic de gradul I este, până la un punct, rod al demersului interpretativ. Faptul este valabil și pentru demersul de sesizare a cercului hermeneutic de gradul al II-lea, ceea ce ne împinge, iarăși, către constatarea unei alianțe între interpretare și critică. Lucrurile nu sunt, nici aici, simple, pretându-se la nuanțări extrem de delicate și riscante. Trebuie subliniat, de la început, că hermeneutica critică nu este totuna cu hermeneutica criticii, după cum critica hermeneutică nu este același lucru cu critica hermeneuticii. H.-G. Gadamer, de pildă, concepe hermeneutica drept o concepție critică asupra filosofiei, așadar ca o teorie critică, fapt care a încetățenit sintagma hermeneutică critică; de aici însă și până la hermeneutica criticii (hermeneutica demersului critic) este o distanță apreciabilă de parcurs. Pe de altă parte, Manfred Riedel vorbește despre un criticism hermeneutic, având în vedere, prin această sintagmă, realizarea unor „cercetări cu privire la constituirea științelor hermeneutice”, din perspectiva problemei comprehensiunii și a evoluției, implicațiilor acesteia asupra cunoașterii științifico-hermeneutice; însă, iarăși, între critica

hermeneutică și critica hermeneuticii este o diferență demnă de luat în seamă.

A vorbi despre fondul comun, respectiv despre fondul distinct, al criticii și hermeneuticii, nu este suficient. Interdependența dintre ele ne obligă să dăm seamă de modul în care, efectiv, conlucrează. Or, aceasta presupune nu doar tratarea lor la modul general, în calitate de discipline, ci și urmărirea actului desfășurării lor. Vom vorbi, în acest context, despre interdependența dintre actul critic și cel interpretativ. Se observă înainte de toate că în cadrul etapelor interpretării intervine critica, după cum în cadrul etapelor criticii intervine interpretarea. Prima tentație este aceea de a gândi existența unui raport de încrucișare, între sferile celor două noțiuni, însă aceasta ar constitui o eroare, o simplificare facilă și nerelavantă a relației dintre ele. Așadar, fără a afirma existența unui atare raport logic, vom apela, totuși, la o terminologie înrudită, fapt ce ne va îndreptăți să vorbim despre critică, de exemplu, ca parte, condiție, etapă, perspectivă, finalitate, mijloc, instrument, criteriu al interpretării, și invers. Această realitate nu este deloc dificil de aprofundat.

Fără a intra în amănuntele problemei, vom semnală destule situații în care critica poate fi considerată parte a procesului interpretativ. Am prezentat, deja, modul specific în care critica acționează, la diferite nivele ale interpretării. Există însă și alte etapizări ale demersului interpretativ. După E. Betti, de exemplu, actul hermeneutic prezintă patru momente: filologic, critic, psihologic și tehnico-morfologic, cel de-al doilea, numit critic, având rolul de a lămuri neclaritățile primului moment (critica ar fi, așadar, subsumată demersului filologic). Este, însă, o palidă recunoaștere a intervenției critice în cadrul actului interpretativ, dovadă indirectă fiind și

tipurile de interpretare (recognitiv, reproductiv, normativ) pe care le generează momentele de mai sus, tipuri care, să admitem, nu predispun, nici unul, la critica propriu-zisă. Și la J. Habermas, critica devine parte a hermeneuticii, în măsura în care, în cadrul interpretării textelor și fenomenelor, pune accent pe critica dimensiunii ideologice a acestora. După H.-G. Gadamer, există cel puțin o problemă critică a hermeneuticii: aceea a deosebirii prejudecăților adevărate (generând comprehensiunea) de cele false (ce produc neînțelegerea). După Stegmüller, interpretarea operelor din vechime constituie, cel mai adesea, o critică severă a acestora, din pricina disparității dintre standardele teoretice și conceptuale din prezent și cele din trecut. Pentru a nu zăbovi excesiv asupra unor puncte de vedere particulare, vom concluziona susținând că se poate vorbi despre două tipuri de interpretare: critică și necritică. Primeia i-ar reveni relevarea limitelor, mânăta fiind de o intenție subminativă, dar neradicală (precum în cazul criticii propriu-zise), în vreme ce ultima va insista exclusiv asupra pozitivității obiectului său. Evident, critica are ceva în plus față de interpretarea critică: este capabilă să-și devoreze, obiectul, mergând până la desființarea lui (transformarea acestuia într-o relicvă a istoriografiei, într-o fosilă neinteresantă decât pentru cunoscătorii trecutului cunoașterii). De cealaltă parte, interpretarea necritică se mulțumește a-și estetiza obiectul, a-i spori autoritatea, apelând la demersuri critice, dar la unele orientate exclusiv asupra teoriilor rivale. Un exemplu clasic, de interpretare necritică, este interpretarea teologică: ea evită a se exercita critic față de propriul său obiect, dovedind, însă, exces de zel critic față de teoriile rivale, inclusiv față de persoana acestora (anatemele, excomunicările, vânătorile de vrăjitoare etc. sunt grăitoare

în acest sens). Se subînțelege că nu putem considera ca fiind critică o interpretare care nu dispune de un autentic spirit autocritic. Panorama modalităților interpretative, conform criteriului implicării criticii în cadrul demersului hermeneutic, ni se înfățișează, în final, astfel: interpretarea critică și interpretarea necritică, flancate, la extreme, de critica propriu-zisă și de simpla afirmare a obiectului vizat (fără nici o prelucrare reflexivă a acestuia).

În mod similar, trebuie să recunoaștem că există situații în care interpretarea poate fi considerată parte a procesului critic. Astfel, una din premisele existenței demersului critic este redefinirea situației trecute, inclusiv a celei prezente, adică tocmai realizarea unei interpretări inedite, din perspectiva căreia obiectul vizat apare într-o altă lumină. Înaintând către structura lăuntrică a procesului critic, vom constata că el presupune analiza prealabilă a elementelor implicate, analiză ce impune interpretarea acestor elemente (fie că e vorba de semnificare, evaluare etc.); formularea întrebărilor potrivite va avea, în acest demers, un rol decisiv, ele constituind expresia unei pre-interpretări deja existente, tributare intereselor, opțiunilor ideologice, ierarhiei valorice a criticului. Dar nu numai fazele preliminare ale criticii vor apela la actul interpretativ, ci și cele ce-i constituie miezul, iar faptul se va repercuta, în chip decisiv, asupra naturii demersului critic; de pildă, interpretarea translaționistă, care abordează o teorie apelând la limbajul altei teorii, va predispuce la o critică curajoasă, care nu se lasă intimidată de obiectul său, spre deosebire de interpretarea reprezentacionistă, care, abordând o teorie în limbajul unei teorii mai concrete, va fi obligată să fie mult mai reținută, în raport cu obiectul criticat. În umbra acestor considerente, devine

evident că prima formă de critică se va apropia (spre deosebire de cea de-a doua) de intenția subminativă, radicală, a criticii – esența ei, în fond.

E drept, în dezvoltarea sa, critica va recurge la niște instrumente, procedee și metode ce vor fi tributare cercului hermeneutic, astfel încât, deși critica va fi capabilă să identifice cercul hermeneutic de gradul al II-lea (situație asupra căreia am insistat, deja), va conștientiza, în egală măsură, că este ea însăși „victimă” unui cerc hermeneutic, ceea ce constituie, deja, un act de interpretare (caz particular al interpretării critice). Nu trebuie omis, însă, faptul că interpretarea, intervenind în cadrul procesului critic, are menirea de a-l adânci, supunându-i-se, potențându-l; or, asta înseamnă că interpretarea își va renege natura, așa după cum și critica, implicându-se în procesul interpretativ, își reneagă natura. Simbioza dintre critică și interpretare diversifică, amândurora, orizontul instrumental, dar le temperează, în egală măsură. Critica nu mai este atât de radicală, când conlucrează cu interpretarea, în vreme ce interpretarea nu mai este la fel de docilă, când conlucrează cu critica. Ambele au de învățat, una de la cealaltă, dar, în același timp, au grijă să se delimiteze (uneori brutal, alteori subtil și nuanțat), pentru a nu ajunge să se confunde. Critica, pentru a surprinde o esență, recurge la interpretare, în vreme ce interpretarea, pentru a se detașa de o viziune tradițională (canonică, uneori) și a avansa un punct de vedere original, recurge la critică. După cum remarcă Adrian Marino, „«Interpretarea» este de fapt vechea denumire a criticii «deschise»”; numai că este vorba, după cum menționează același autor, de interpretarea critică: „Interpretarea critică «descuie» și «încuie» aceeași carte sub șapte lacăte”. Această ultimă observație ne situează, deja, la un alt nivel al

problemei. Încercând să clarifice opera, interpretarea o simplifică, și, în acest fel, o obscurizează totodată; va fi nevoie, în consecință, de alte întrebări, în vederea clarificării demersului său : va fi nevoie, așadar, de critică în calitate de instanță de control a interpretării.

O precizare cu caracter preliminar este binevenită în acest punct al cercetării: „în mod semnificativ, se numește interpret un actor sau solist, dar și hermeneutul plin de gravitate”. Plecând de la această observație a lui Jean Starobinski, putem duce gândul și mai departe, pentru a înțelege că interpretarea tinde către găsirea izvorului ascuns al unei opere, al unui fenomen, plecând de la aparența lor; astfel, spre exemplu, în cazul interpretului unei coloane sonore celebre, vom spune că melodia este ceea ce a gândit compozitorul, și nu ceea ce a izbutit el să aștearnă pe hârtie! Avansând și mai departe, vom afirma că ceea ce noi auzim nu este linia sonoră așezată de compozitor pe hârtie, ci modalitatea în care interpretul a receptat-o. Așadar, partitura reprezentată de notele muzicale consemnate grafic de compozitor poate să nu acopere, în totalitate, realitatea muzicală gândită de către acesta, după cum calitatea interpretării pe care ne-o oferă interpretul poate să nu corespundă, întru totul, partiturii pe care o are în față! Devine evident faptul că, și într-un caz, și în celălalt, noi, simplii receptori, rămânem într-o mare măsură în afara veritabilei coloane sonore pe care compozitorul a gândit-o. Este sarcina interpretării de a încerca să ne-o apropie, actul interpretativ începând, așadar, chiar cu efortul compozitorului de a așterne pe hârtie coloana sonoră existentă, la un moment dat, în mintea sa, continuând, ulterior, cu strădania interpretului de a reda, cât mai fidel, ceea ce a consemnat compozitorul. Este de înțeles însă că aici

îi rămâne un spațiu considerabil de acțiune demersului critic, deoarece, între diferitele interpretări ale aceleiași partituri, va trebui să se opereze disocieri, ajungându-se, în cele din urmă, la ierarhizări și valorizări. Criticul va trebui să deosebească între interpretarea bună și cea proastă, între interpretarea strălucită și cea banală. Or, în condițiile în care nimeni, în afară de compozitorul însuși, nu știe care este autentica linie sonoră (aceea din spatele notațiilor grafice), demersul acesta este extrem de delicat și de dificil. Interpretul, în pofida efortului său, este condiționat de numeroși factori (este știut, de pildă, că nu există două viori care să emită sunete identice). Lipsind reperul sau, dacă luăm ca reper partitura muzicală, conștient fiind de caracterul ei relativ, criticul va trebui să dovedească o mare putere de adaptare, antrenând, în judecățile sale, instinctul său critic, flerul și capacitățile sale intuitive bazate pe experiența anterioară, dar și pe cerințele unei interpretări critice pertinente.

Critica se înfățișează în calitate de instanță de control a interpretării și când sesizează modalitățile în care interpretarea este tributară paradigmatelor timpului, posibilităților limitative ale limbajului, caracterului insuficient sau ineficient al dialogului interpretului cu opera, postulatelor mai mult sau mai puțin arbitrare de sens, situațiilor mai mult sau mai puțin forțate în context etc. Numai dacă e să ne ghidăm după clasificarea lui Georg Friedrich Meier, care deosebește între interpretarea supralicitată, suspicioasă și echitabilă, dispunem de o panoramă convingătoare asupra responsabilităților criticii, în privința igienizării demersului interpretativ. Nu numai excesele din cadrul procesului interpretativ, dar și deriva sa, în legătură cu care atrage atenția Umberto Eco, necesită control

din partea criticii (cu toate că, uneori, suprainterpretarea poate fi mai interesantă, mai provocatoare, mai deschizătoare de fecunde orizonturi decât interpretarea moderată). Hermeneutica însăși, ca orientare ce a ajuns să furnizeze variante interpretative divergente (deși cu caracter ce năzuiește a fi „științific”) a fost chestionată critic, în secolul XX. Multe dintre lecturile operelor filosofice au ajuns să ia, în Europa și nu numai, forme radicale, fie că utilizează operele ca simplu pretext, fie că decad într-o confruntare surdă cu autorii lor ori că le înlocuiesc cu epistema epocii. Inclusiv în filosofia deconstructivistă, interpretarea are ceva din verva caracteristică criticii, îndeosebi dacă o privim prin prisma infidelității față de operă și de viziunea autorului ei. Cu toate acestea, critica are datoria de a interveni în vederea reglării exceselor interpretative, putându-și asuma și un rol prospectiv, de prevenire a acestora. Dar, chiar și la modul general vorbind, interpretarea se impune a fi verificată prin intermediul unor teste de adecvare, fie că e vorba de adecvarea descriptivă (prin confruntarea cu enunțuri explicite ale autorului, cu contextul, cu dovezile alternative sau cu sistemul în care se integrează) sau de adecvarea explicativă (integrarea teoriei, operei, într-o structură generală de raționalitate, într-un cadru mai larg). Or, actul acesta de verificare este semn al prezenței gestului critic.

Fie că e vorba sau nu despre o operă cu caracter critic-reflexiv (alternativele ar fi operele descriptive, teoretic-constructive, meta-teoretic-reconstructive, normative etc.), interpretarea ei va fi variată, mergând de la variantele fenomenologică, structuralistă, deconstructivistă, hermeneutică până la cea tipică exegezei istorico-critice. Ultimeia (asimilată, de regulă, comentariului istorico-critic) îi

revine rolul de a compara interpretările diverse ce au fost aduse unei opere, folosind critic metodologii adecvate și căutând să stabilească realitatea operei. Critica intervine, așadar, și în cadrul comentariului exegetic, ca instanță de control a interpretării.

Verdictul critic, chiar și atunci când survine ca urmare a exercitării controlului asupra proceselor și produselor interpretative, are nevoie, la rândul său, de o verificare, ca și de o valorizare. Verificarea presupune critică (demers deja meta-critic), în vreme ce valorizarea presupune... interpretare. Dacă criticul, după cum am sesizat deja, își asumă rolul de arbitru între interpreți, interpretul, chiar dacă nu poate arbitra disputele criticilor, are capacitatea de a le lumina, de a oferi o perspectivă inedită, asupra lor. Aceasta ne obligă să discutăm (simetric contrar, în raport ultima chestiune abordată) despre interpretare în calitate de instanță valorizatoare a criticii.

Înainte de toate, critica operează, inevitabil, cu concepte abstracte, care trebuie să fie reprezentate, interpretate, atribuindu-li-se un sens. Demersul acesta este similar aceluia care, la un alt nivel, presupune situarea minimală și prealabilă a operei, în vederea abordării ei critice, fapt ce presupune interpretare. În aceeași ordine de idei trebuie înțeleasă și constatarea că demersurile critice presupun adaptări sau distanțări față de cele vechi, prin intermediul unor procedee care pot fi de tip interpretativ. Mergând mai departe, se poate susține că un demers critic poate fi testat chiar apelând la o interpretare, atunci când interpretarea vine să sugereze nu doar un model explicativ asupra respectivului demers critic, dar și modalități inedite de verificare a lui. Deschizând operele, inclusiv pe cele critice, interpretarea poate schimba inclusiv fundamentul pe care

sunt constituite, ca și aplicabilitatea concluziilor acestora. Practic, orice discurs poate fi interpretat, cel critic-reflexiv nefăcând excepție. Interpretarea antrenează un dialog inedit cu textul critic, în urma căruia ambele instanțe se pot descoperi, reciproc, ca fiind îmbogățite. Simpla situație a demersului critic într-un alt context este suficientă, uneori, pentru a-l redimensiona, esențial sau nu. De altfel, dacă critica constituie, după mulți exegeți, un moment distinct al actului critic, nu însă și ultimul, devine evident faptul că interpretarea, continuând cu celelalte momente, o evaluează corespunzător cu țelul pe care-l urmărește, integrând-o în contextul dat, conferindu-i un rol precis, constructiv (se înțelege, critica nu este antrenată, aici, prin esența sa subminativă, fiindu-i deturnată menirea, după cum am arătat).

Interpretarea poate adânci critica, îi poate conferi profunzime (interpretarea

ironică), după cum poate să o dilueze, să o discrediteze (interpretarea hazlie). Interpretarea absoarbe efortul critic, lipsindu-l de finalitatea sa, dar prin aceasta oferă, simultan, noi piste exercitării sale. Exigențele față de sine ale interpretării autentice (maximum de coerență discursivă, maximum de specificitate individuală), îi conferă rigoare și credibilitate, apropiind-o de soliditatea demersului critic. La urma urmei, rezultatele acestuia trebuie în prealabil înțelese, pentru a fi asimilate, la nivel individual sau colectiv, iar înțelegerea poate surveni și pe calea interpretării. Mai mult decât atât, ținând cont de faptul că interpretarea are abilitatea de a cădea mereu în picioare, spre deosebire de critică, chiar și o critică stângace, în urma unei interpretări inspirate, ar putea fi relansată.

Ciprian VOLOC, doctorand al Facultății de Filosofie și Științe Social-Politice a Universității "Al. I. Cuza" din Iași. Cărți publicate: *Exorcismul tăcerii* – în colaborare cu Gică Manole (vol. I, II, Ed. Axa, Botoșani, 2002, 2005; vol. III, Ed. Gea, Botoșani, 2007); *Labirintul liric* (Iași, 2007); *Șoaptele gândului* (Ed. Princeps Edit, Iași, 2009); *Rugăciunile noastre toate* (Ed. Feed-Back, Iași, 2010); *Zilele tale cu mine, iubito* (Ed. Princeps Edit, Iași, 2010). E-mail: exorcistul_cip@yahoo.com